

УДК 342.72/73; 342.723; 94

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПРАВ ЛЮДИНИ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Б. Гутів

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: bokus2012@gmail.com*

Проаналізовано виникнення та розвиток прав людини у Стародавній Греції як явища соціально-історичного – як на етапі до утворення держави, так і у рабовласницьких античних містах-полісах. Автором виявлено, що термін «права людини» виник відносно недавно (у середині ХХ століття), проте вони є явищем соціально-історичним. Зокрема, з'ясовано, що ідеї рівності та справедливості закладені вже у таких стародавніх збірниках, як Закони Хаммурапі, Закони Мойсея, Старий Заповіт, Закони Ману тощо.

Встановлено, що захист прав особи в античні часи набув реального поширення саме у Стародавній Греції. Існування прав людини визнавали майже всі давньогрецькі мислителі, а згодом і римські юристи. Для Стародавньої Греції характерне раціональне уявлення про природне право як справедливість, що походить з природи.

Автором визначено, що принципи рівності, справедливості, свободи та захисту прав особи в Стародавній Греції простежено у працях: Гомера, Гесіода, Піфагора, Демокріта, софістів (зокрема, Протагора, Антіфонта, Лікофрона, Алкідама Еллейського), Сократа, Платона, Аристотеля та Епікура. Також проаналізовано закони Драконта та реформи Солона.

Ключові слова: права особи, природне право, справедливість, рівність, свобода.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2021.73.028>

Постановка проблеми. Права людини є фундаментальними загальнолюдськими цінностями. Боротьба за людські цінності, такі як свобода та рівність, бере свій початок на етапі самого зародження людської цивілізації. Вони простежуються й у Стародавніх Вавилоні, Індії, Китаї, Римі тощо. Однак перші згадки про законодавче закріплення прав людини пов'язані з історією держави та права античної Греції.

Державність у Стародавній Греції виникає на початку I тисячоліття до н. е. у формі самостійних і незалежних полісів – окремих міст-держав. З переходом від первіснообщинного ладу до ранньокласового суспільства все більш поглиблюється процес соціальної диференціації населення і посилюється боротьба між різними верствами суспільства, історико-правовий аналіз якої дає змогу дослідити формування та зміцнення правового інституту забезпечення прав людини, виявити закономірності вказаного процесу та виокремити мислителів, які здійснили значний вплив на розвиток цього інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням становлення та розвитку інституту прав людини, у т. ч. у період античності, зокрема у Стародавній Греції, займалися та займаються такі вітчизняні вчені, як П. М. Рабінович, Я. В. Лазур, В. Г. Буткевич, О. В. Буткевич, О. В. Домбровська, Д. М. Белов, І. Л. Литвиненко, О. А. Мірошніченко та ін. Серед радянських науковців цю проблематику вивчали О. А. Лукашова, В. С. Нерсесянц, С. С. Алексєєв, О. Г. Бережнов та ін.

Мета дослідження. Завданням цієї статті є виявлення закономірностей утворення та розвитку у Стародавній Греції явища, яке на сьогоднішній день має назву «інститут прав людини».

Виклад основного матеріалу. Теорія та практика прав людини має надзвичайно тривалу історію становлення. Сучасна постановка проблематики прав людини, при всій своїй новизні та сьогоденних тенденціях світової цивілізації, засновується на величезному попередньому досвіді людства перш за все в галузі правових форм організації суспільного та державного життя людей, правового способу регулювання їхніх суспільних відносин [10, с. 50].

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах зі суспільством та державою [5, с. 152].

Стосовно сучасного розуміння терміна «права людини» варто зазначити, що він є відносно недавнім та остаточно закріпився після прийняття Загальної декларації прав людини Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Відповідно до ст. 1 цієї Декларації «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [4].

Оскільки права людини є явищем соціально-історичним, то у своєму розвитку вони пройшли довгий шлях в історії цивілізації та культури людства. Однак на різних етапах розвитку людської цивілізації права людини розуміли по-різному. Розглядаючи суспільний устрій у період до утворення держави та у рабовласницьких містах-полісах Стародавньої Греції, де суспільство поділялося на класи, очевидно, що про сьогоденне поняття свободи та рівності людини важко говорити. Проте концепція прав людини вже тоді була наявною в деяких сферах суспільного життя.

Ідеї справедливості та рівності прослідковувались уже в таких стародавніх збірниках норм, як: Закони Хаммурапі, де, як зазначає професор Б. Й. Тищик, 19 статей присвячено захисту особи [14, с. 21]; Закони Мойсея у Старому Заповіті (II–I тис. до н. е.), які на той час були основним способом захисту права на життя будь-якої людини, котрий, звісно, здебільшого носив лише відплатний характер, а не превентивний; Закони Ману, згідно з якими особу могли позбавити життя за викрадання людей, крадіжку майна та за злочини, пов'язані з несенням державної служби [15, с. 145] тощо.

Серед перших письмових свідчень формування уявлень і понять про права людини також можна назвати, зокрема, давньоєврейські священні книги Танах (грецькою мовою вони мали назву «Біблія»). У деяких з-поміж 24 книг, які створювалися упродовж століть, містяться ідеї про цінність і недоторканність людського життя та про рівність людей [2, с. 8].

Попри те, захист прав особи в античні часи набув реального поширення у Стародавній Греції. Там права людини стали закономірним наслідком полісної форми демократії і були пов'язані переважно з поняттям громадянства, яке передбачало рівність усіх членів полісу в користуванні правами та свободами, насамперед політичними. Давньогрецькі погляди про права людини сформувалися в загальному руслі міфологічних уявлень про те, що поліс (місто-держава) і його закони мають божественне походження та спираються на божественну справедливість. Відтак, право взагалі і права окремих людей – членів поліса беруть початок, згідно з цим уявленням, не в силі, а в божественному порядку справедливості [7, с. 11].

У поемах Гомера (який творив у VIII ст. до н. е., а описувані ним в «Іліаді» і «Одіссеї» події відбувалися у XIII ст. до н. е.), на яких виховувалася у подальшому вся Еллада, Зевс у морально-правовій площині виступає як верховний заступник загальної справедливості (діке), котрий суворо карає тих, хто творить насильство і неправедний суд.

Справедливість (діке), за Гомером, є основою і принципом сформованого звичаю, звичасового права (теміс); звичасве ж право (теміс) є певною конкретизацією вічної справедливості (діке), її присутністю, проявом і дотриманням у відносинах між людьми та й у взаєминах самих богів.

Ідеї права і справедливого суспільного устрою набувають ще більшого значення в поемах Гесіода (VII ст. до н. е.) «Теогонія» і «Труди і дні». Боги, в його тлумаченні, виступають як уособлення різних морально-правових принципів і сил [11, с. 37]. Справедливість (діке) протиставляється Гесіодом, як і Гомером, силі і насильству. Мислитель уперше започатковує засадниче у подальшому для давньогрецької правової думки поняття про право за природою або природне право (фесеї) [1, с. 20].

На початку VII ст. до н. е. в Афінах з'явилися перші писані закони, прийняття яких було спрямоване на обмеження існуючих пережитків родового ладу, передусім кровної помсти, забезпечення особистої та майнової недоторканності. Ці закони, авторство яких приписується Драконту, характеризувалися наявністю досить суворих санкцій навіть за незначні правопорушення. Але вже в цих нормативних актах можна простежити окреслення прав громадян у сфері державного управління – закони, попри свою жорстокість, обмежували владу архонтів, які часто надто вільно тлумачили право [8, с. 247].

У VI ст. до н. е. стрімкий розвиток товарно-грошових відносин призвів до подальшого соціального розшарування «вільного» населення, внаслідок чого виникла надто складна обстановка. В цей час на політичну арену виходить Солон, обраний архонтом в 594 р. до н. е., який провів низку реформ, спрямованих на захист прав соціально незахищених верств населення. Зокрема, ним була проведена боргова реформа – сисахфія, відповідно до якої заборгованість бідняків була анульована. Афінян, які потрапили в рабство за борги, звільняли, а проданих за борги за кордон, викупували. Боргове рабство в Афінах надалі ліквідувалося.

Також Солон провів ценову реформу, за якою він розділив громадян на чотири розряди за майновою ознакою та надав кожному розряду певні політичні права: громадські посади могли займати тільки громадяни перших трьох розрядів, а посаду архонта (і, отже, члена Ареопагу) тільки громадяни першого розряду. Бідняки, що входили в нижчий, четвертий розряд, цього права, як і раніше, були позбавлені. Але вони могли брати участь у Народних зборах, роль яких зростала [3, с. 76]. Відтак, попри поділ громадян на розряди, ця реформа нанесла серйозний удар родовій організації влади і привілеям родоплемінної аристократії, внаслідок чого Солон забезпечив найбільш вразливим верствам населення низку прав, якими вони могли вільно користуватися.

Пошуки об'єктивної норми справедливості і права для полісу та його громадян були продовжені піфагорійцями (VI–V ст. до н. е.). Піфагор і його наступники були прихильниками широко розповсюдженої уяви про те, що життя людей повинно бути реформоване та відповідати філософії полісу, справедливості і «належній мірі» в людських взаємовідносинах. При цьому піфагорійці сформулювали надзвичайно важливе для подальших уявлень про природні права людини положення про те, що «справедливість – це коли відплачуєш іншому співрозмірно». Це визначення

становило філософську абстракцію й інтерпретацію стародавнього принципу таліону (око за око, зуб за зуб). Глибина і новизна піфагорійського погляду полягала в тому, що під поняттями «належна міра» і «співмірність» вони вбачали певне зрівнювання. Це мало важливу роль у формуванні ідей правової рівності людей [10, с. 52–53].

Демокріт, творчість якого припадає на період розквіту античних міст-полісів (V–IV ст. до н. е.), вперше висловлює ідею, що суспільство, поліс і його закони є як результатом природного розвитку, так, водночас, і штучними людськими утвореннями внаслідок людської еволюції від стадності до цивілізованого життя [1, с. 24]. Притому правильно зрозумілий характер зв'язку штучного з природним є критерієм справедливості у праві. Відтак, несправедливим є усе, що суперечить природі. Особливе зацікавлення викликає твердження Демокріта про те, що закони потрібні для звичайних людей, а підкорення мудрих і добрих людей полісним законам як штучному утворенню не є обов'язковим, оскільки вони самостійно здатні досягнути законів природи і вищу справедливість, а отже за будь-якого державного устрою житимуть справедливо, а тому вони повинні жити вільно [11, с. 43–44]. Тобто Демокріт уперше порушує проблему індивідуальної людської свободи.

Софісти (V ст. до н. е.) утверджували постулат засадничості природного права, протиставляючи його позитивному праву. Протагор сформулював максимум: «Міра усіх речей – людина», яка фактично є визначальною у сучасній концепції прав і свобод людини, де людина оголошується найвищою цінністю. Відтак, він визнавав рівність усіх людей – за їхнім однаковим долученням до знань, розуміння сорому і правди, умінням жити спільно [11, с. 45]. Антіфонт, обґрунтовуючи ідею рівності усіх людей від природи, вказував, що у всіх людей однакові природні потреби; натомість нерівність людей випливає з людських законів. Більше того, мислитель заявляв, що багато приписів, які визнані справедливими за законом, ворожі природі людини або обмежують її, а веління природи, навпаки, дарують людині свободу [1, с. 26; 11, с. 46]. Інакше вважав Лікофрон, стверджуючи, що закон є гарантією особистих прав. Особисті права є тим невідчужуваним природним правом, для гарантування якого і було укладено людьми угоду про створення державної спільноти. В основі його переконань лежить уявлення про природну рівність людей і, відповідно, рівність їхніх особистих прав [1, с. 26; 11, с. 48]. Тут варто відзначити, що, говорячи про рівність і свободу, усі давньогрецькі філософи мали на увазі повноправних членів полісу, його громадян, тобто вільних людей, а не рабів, які не були суб'єктами полісного життя [11, с. 35]. Попри те, софіст молодшого покоління Алкідам Еллейський (перша половина IV ст. до н. е.) розвинув ідею рівності усіх людей, у т. ч. і рабів: «Божество створило усіх вільними, а природа нікого не створила рабом» [1, с. 26; 11, с. 48]. Згодом проти рабства виступали і стоїки (IV ст. до н. е. – II ст. н. е.), наголошуючи, що воно суперечить загальному закону і світовому співгромадянству людей [11, с. 66]. Загалом софісти вперше визнали природно-правову рівність людей та започаткували сучасну ідею невідчужуваних прав людини.

Одним із найпопулярніших та найцікавіших мислителів, не тільки у часи Стародавньої Греції, а й мабуть за всю історію людства, був Сократ (469–399 рр. до н. е.). Він – переконаний прихильник такого устрою держави-полісу, за якого безумовно панують справедливі за природою закони. На відміну від софістів, мислитель обґрунтовував, що неписані Божі і писані людські закони мають на меті одну і ту ж справедливість, яка не просто є критерієм законності, а тотожна з нею [1, с. 27]. Сократ першим в історії європейської політичної та правової думки сформулював концепцію договірних відносин між державою та її членами (грома-

дянами). Політична свобода людини, на думку філософа, можлива лише в разі панування в державі (полісі) законів, які відповідають вимогам розуму і справедливості. Індивід, уважав Сократ, стає суб'єктом свободи і права лише завдяки самосвідомості, усвідомленню себе незалежним у своїх взаємовідносинах з іншими індивідами і державою [16, с. 15]. Причому свобода є прекрасним і величним надбанням як для людини, так і для держави [1, с. 28].

Раціоналістичні ідеї Сократа розвинув його учень Платон (427–357 рр. до н. е.). Як і Сократ, він стверджував, що законне і справедливе – одне й те саме, оскільки в їхній основі лежить божественне й ідеальне начало. Характеризуючи справедливість в ідеальній державі, Платон писав: «коли кожен займається своєю справою – це і є справедливість», «справедливість полягає в тому, щоб кожен мав і кожен виконував своє» та «справедливість полягає в тому, щоб ніхто не захоплював чужого та не позбавлявся свого» [1, с. 29; 11, с. 52; 13, с. 265]. Ці визначення справедливості Платон ототожнював з правом, розкриваючи цим розуміння природних прав людини [10, с. 57]. Мислитель проголосив принцип рівності усіх перед державою за народженням, походженням і статевою належністю. Тут відзначимо, що, Платон, як раніше піфагорійці, визнавав рівноправність жінок і чоловіків, хоча до вищих посад в ідеальній державі Платона жінок не допускали. Також привертає увагу, що в його проекті ідеальної держави відсутня приватна власність при поділі людей на вільних та рабів [11, с. 53].

Зачинателем формування цілісної філософської концепції щодо людини, її прав і свобод безумовно є Аристотель (384–322 рр. до н. е.), який обґрунтував її з позиції того, що людина – це істота політична, суспільна, та розробив основоположні категорії і поняття, що становлять основу сучасного праворозуміння. Передусім це вчення про справедливість розподільчу (таку, що розподіляє) – під якою розуміється розподіл усіх загальних благ для людей за їхніми здібностями і заслугами, пропорційно внеску кожного члена суспільства у спільну справу, та справедливість зрівнюючу, коли йдеться про рівність перед законом, рівність між рівними (при покаранні, відшкодуванні шкоди, у цивільно-правових угодах) [1, с. 31; 11, с. 58–59]. Цей принцип майже в незмінному вигляді є базисом більшості сучасних правових систем. І справді, не можуть бути абсолютно рівними між собою люди з різним рівнем освіти або стану здоров'я, віку тощо, відтак у разі розподілу будь-чого (влади, винагород і т. п.) враховуються їхні особисті властивості і здібності, проте при захисті їхніх природних прав ті повинні бути однаковими для всіх. Окрім того, Аристотель уперше розмежував право на природне і умовне (волевстановлене, позитивне), поклавши у такий спосіб початок спору між позитивістами і прихильниками природного походження прав людини, яке триває і дотепер [9, с. 9]. Природне право уособлює політичну справедливість, котра можлива лише між вільними і рівними людьми [11, с. 59]. Право слугує критерієм справедливості та водночас воно характеризується як рівність, але, відповідно до викладеного трактування Аристотелем справедливості, ця рівність не абсолютна, а відносна, оскільки люди не рівні за своїми характеристиками [1, с. 32]. Тобто мислитель поділяє думку Сократа і Платона про тотожність справедливості і законності [11, с. 62].

В епоху еллінізму уявлення про державу і право змінив Епікур (341–270 рр. до н. е.). Він уважав, що держава і право потрібні лише як гарантії свободи та безпеки людей. Держава та право, відповідно до його концепції, мають договірний характер та означають рівність, свободу і незалежність людей – учасників цього договору. Притому справедливість, яка походить від природи, водночас є суспільно-договірним явищем. А у її співвідношенні із законом вона становить природне

право зі змінним, залежно від часу, місця і обставин, змістом. Стверджуючи, що боги не втручаються ні у природний стан речей, ні у людські справи, Епікур обґрунтував етичну автономію людини. Свобода як одна з основних цінностей етики мислителя має індивідуальний характер. Свобода людини становить відповідальність за розумний вибір свого способу життя, сфера людської свободи є сферою відповідальності людини за себе [1, с. 35–36; 11, с. 64–65].

Попри усе викладене вище, варто наголосити, що збереження політичних прав, рівності усіх перед законом, справедливості, демократії у Стародавній Греції означали більше, аніж людське життя. Саме у цьому криється парадокс грецького гуманізму і філантропії. З одного боку, абсолютно слушною видається думка М. К. Петрова про те, що людська гідність, особистість, спільність мети, рівність і свобода, тобто більшість звичних і використовуваних нами соціальних установок і навіть саме право бачити в цих установках будівельний матеріал для більш досконалого і розумного майбутнього, – все це має своє коріння в античності. З іншого боку, ніхто не зможе заперечити, що розплатою за ці цінності, як правило, було життя людини, яке вважалося менш вагомим, аніж її свобода, рівність, гідність тощо [6, с. 17; 12, с. 9].

Висновки. Підсумовуючи, варто нагадати, що права людини – явище соціально-історичне. Незважаючи на величезну кількість праць та досліджень, присвячених цьому питанню, та на високий рівень сучасних концепцій прав людини та громадянина, не треба забувати і про історичний аспект виникнення, становлення та розвитку цього інституту, який залежить від рівня розвитку права в цілому у тому чи іншому суспільстві.

Серед багатьох досягнень стародавніх греків особливе місце належить формуванню та розвитку інституту прав людини. Мислителі та законодавці Стародавньої Греції зробили вагомий внесок у теоретичну розробку та розвиток проблеми прав людини. Наведені нами положення дають загальне уявлення про зародження і становлення концепції прав людини у Стародавній Греції та еволюцію цього інституту, який сьогодні займає одне з провідних місць в юридичній науці.

Список використаних джерел

1. Андрусак Т. Г. Історія політичних та правових вчень : навч. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. 220 с.
2. Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Белов Д. М., Данканич М. М. Права людини. Ужгород, 2003. 189 с.
3. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. 2-ге вид. перероб. й доп. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 730 с.
4. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
5. Колесникова В. Основні етапи розвитку прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 83. Ч. II. 2009. С. 152–155.
6. Кузьменко Я. П. Генезис права на життя в політико-правовій думці стародавнього світу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 15–19.
7. Ладиченко В. В., Орленко В. І., Кругул Ю. І. Права і свободи людини : навч. посібник. Київ : КНТЕУ, 2003. 221 с.
8. Лазур Я. В. Розвиток прав і свобод громадян у період античності. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 245–252.

9. Литвиненко Г. Л. Генезис прав людини в історії політико-правової думки світу та України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1–2. С. 7–13.
10. Лукашева Е. А. Права человека : учебник для вузов / отв. ред. Е. А. Лукашева. Москва : ИНФРА-М, 1999. 560 с.
11. Нерсесянц В. С. История политических и правовых учений : учебник для вузов / под общ. ред. члена-корреспондента РАН, д. ю. н., проф. В. С. Нерсесянца. 2-е изд., стереотип. Москва : Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М, 2000. 736 с.
12. Петров М. К. Античная культура. Москва : РОССПЭН, 1997. 352 с.
13. Платон. Держава / пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.
14. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу : навч. посібник. Львів : Світ, 2001. 384 с.
15. Усманов Ю. І. Генезис права на життя як імперативної норми міжнародного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 39 (2). С. 144–150.
16. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 304 с.

References

1. Andrusyak, T. H. (2001). *Istoriya politychnykh ta pravovykh vchen'*: Navch. posib. L'viv: Vydavnychyj tsentr LNU im. Ivana Franka.
2. Bysaha, Yu. M., Palinchak, M. M., Byelov, D. M., Dankanych, M. M. (2003). *Prava lyudyny*. Uzhhorod.
3. Bostan, L. M., Bostan, S. K. (2008). *Istoriya derzhavy ta prava zarubizhnykh krayin*: Navch. posibnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury.
4. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny. (1948). *Prynyata ta proholoshena rezolyutsiyeyu 217 A (III) Zahal'noyi Asambleyi OON vid 10 hrudnya 1948 roku*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Tekst.
5. Kolesnykova, V. (2009). Osnovni etapy rozvytku prav lyudyny. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 83, 152–155.
6. Kuz'menko, Ya. P. (2014). Henezys prava na zhyttya v polityko-pravoviy dumtsi starodavn'oho svitu. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 4, 15–19.
7. Ladychenko, V. V., Orlenko, V. I., Krehul, Yu. I. (2003). *Prava i svobody lyudyny*: Navchal'nyj posibnyk. Kyiv: KNTEU.
8. Lazur, Ya. V. (2011). Rozvytok prav i svobod hromadyan u period antychnosti. *Publichne pravo*, 3, 245–252.
9. Lytvynenko, H. L. (2004). Henezys prav lyudyny v istoriyi polityko-pravovoyi dumky svitu ta Ukrainy. *Visnyk Khmel'nyts'koho instytutu rehional'noho upravlinnya ta prav*, 1–2, 7–13.
10. Lukasheva, E. A. (1999). *Prava cheloveka: Uchebnik dlja vuzov*. Moskva: INFRA-M.
11. Nersesjanc, V. S. (2000). *Istoriya politicheskikh i pravovykh uchenij: Uchebnik dlja vuzov / Pod obshh. red. chlena-korrespondenta RAN, d. ju. n., prof. V. S. Nersesjanca*. 2-e izd., stereotip. Moskva: Izdatel'skaja gruppa NORMA – INFRA-M.
12. Petrov, M. K. (1997). *Antichnaja kul'tura*. Moskva: ROSSPEN.
13. Platon. (2000). *Derzhava / per. z davn'ohr. D. Koval'*. Kyiv: Osnovy.
14. Tyshchuk, B. Y. (2001). *Istoriya derzhavy ta prava krayin Starodavn'oho svitu*: Navch. posibnyk. Lviv: Svit.
15. Usmanov, Yu. I. (2016). Henezys prava na zhyttya yak imperatyvnoyi normy mizhnarodnoho prava. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, Seriya: Pravo*, 39(2), 144–150.
16. Shul'zhenko, F. P., Andrusyak, T. H. (1999). *Istoriya politychnykh i pravovykh vchen'*. Kyiv: Yurinkom Inter.

EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF HUMAN RIGHTS IN ANCIENT GREECE

B. Hutiv

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: bokus2012@gmail.com*

The article analyzes the emergence and development of human rights in ancient Greece as a socio-historical phenomenon. The author finds that the term «human rights» originated relatively recently and finally became established after the adoption of the Universal Declaration of Human Rights by the UN General Assembly on December 10, 1948, but the ideas of equality and justice were traced in such ancient collections as Hammurabi's Laws, Moses' Laws, Old Testament, Laws of Manu, etc.

It is established that the protection of individual rights in ancient times became widespread in ancient Greece, where human rights became a natural consequence of the polis form of democracy and were associated mainly with the concept of citizenship, which provided the equality of all members of the policy in the exercise of rights and freedoms, especially political.

Consequently, the existence of human rights, recognized by most ancient Greek thinkers, in particular the principles of equality, justice, freedom and protection of individual rights are traced in the works of Homer, Hesiod, Pythagoreans, Democritus, Sophists (especially Protagoras, Antiphon, Lycophron, Alcidas of Elaea), Socrates, Plato, Aristotle and Epicurus.

Certain human rights provisions were included in the Draconian laws, which restricted the over-interpretation of the law by the archons, as well as Solon's reforms, regarding to, inter alia, the cancellation of the debts of the poor and the granting them of certain rights, including political ones.

For ancient Greece, the notion of natural law, founded by Hesiod as a law by nature (feses), is fundamental. The Pythagoreans formulated the concepts of «appropriate measure» and «proportionality» as justice in human relations, which played an important role in shaping the ideas of legal equality of people.

Democritus first raised the problem of individual human freedom, arguing that wise and good people, because they are able to comprehend the laws of nature and the highest justice, must live freely.

The Sophists established the postulate of the fundamentality of natural law, contrasting it with positive law. Protagoras formulated the maxim: «Man is the measure of all things», which is in fact decisive in the modern concept of human rights and freedoms, where man is proclaimed the highest value. Protagoras and Antiphon substantiated the idea of equality of all people by nature. Alcidas of Elaea, and later the Stoics developed the idea of equality of all people, including slaves. Lycophron declared personal rights an inalienable natural right.

Socrates recognized political freedom, in accordance with the requirements of reason and justice, a beautiful and majestic property for both man and the state.

Plato, like Socrates, identified legality (law) and justice. He proclaimed the principle of equality of all before the state, regardless of origin and gender.

Aristotle distinguished between distributive and equalizing justice, which is the basis of modern legal understanding. He argued that natural law personifies political justice, which is possible only between free and equal people.

Epicurus believed that justice, which comes from nature, is also a socially contractual phenomenon. He substantiated the ethical autonomy of man.

Keywords: individual rights, natural law, justice, equality, freedom.

*Стаття: надійшла до редакції 18.09.2021
прийнята до друку 16.11.2021*